

Marcin Stoczkiewicz

Fundacja ClientEarth Prawnicy dla Ziemi

ORCID: 0000-0001-6950-1151

mstoczkiewicz@gmail.com

Klimatyczne spory sądowe. Globalny fenomen w prawnej ochronie klimatu

Wstęp

Celem artykułu jest scharakteryzowanie fenomenu klimatycznych sporów sądowych. Zdaniem autora jest to zjawisko z zakresu praktyki prawniczej o charakterze globalnym, pojawiające się w sporach na poziomach międzynarodowym, regionalnym i krajowym, wykraczające w zakresie podstaw prawnych poza prawo ochrony klimatu. Weryfikacji tej hipotezy służy wykorzystana w pracy metoda prawno-historyczna, powiązana z wnioskowaniem o charakterze indukcyjnym. W artykule najpierw ogólnie scharakteryzowano globalny fenomen sporów klimatycznych, następnie ich definicje oraz typologie, a także ich wymiar międzynarodowy, regionalny i krajowy.

Globalne zjawisko sporów sądowych dotyczących zmian klimatu

Zmiany klimatu stanowią zagrożenie o bezprecedensowych rozmiarach, zarówno pod względem zakresu, skali, czasu, jak i przestrzeni. Jeśli problem zmian klimatu nie zostanie rozwiązany, może potencjalnie podważyć podstawy globalnej stabilności i porządku¹. Przedstawiciele nauk przyrodniczych wskazują, że aby uniknąć katastrofalnych skutków zmian klimatu, globalna temperatura na Ziemi musi pozostać w granicach celu określonego w Porozumieniu paryskim (nie więcej niż 2°C powyżej poziomu przedindustrialnego oraz dążenie do ograniczenia wzrostu temperatury do 1,5°C powyżej tego poziomu)².

¹ C. Voigt, *Climate change as a challenge for global governance, courts and human rights*, [w:] W. Kahl, M.-P. Weller (red.), *Climate change litigation*, Munich 2021, s. 2.

² Porozumienie paryskie do Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 9 maja 1992 r., przyjęte w Paryżu dnia 12 grudnia 2015 r. (Dz.U. z 2017 r., poz. 36), art. 2, dalej jako Porozumienie paryskie.

Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC) stwierdził, że aby osiągnąć cele Porozumienia paryskiego, globalne emisje muszą do 2050 r. spaść do zera lub być równoważone pochłanianiem (tzw. *net zero target*)³. Niewystarczające lub nieadekwatne działania stron tej konwencji wskazuje się jako główną przyczynę fenomenu klimatycznych sporów sądowych (ang. *climate litigation*)⁴. Ich istotą jest odwołanie się w sprawach zmian klimatu, wobec niewystarczających działań ze strony władzy ustawodawczej i wykonawczej, do władzy sądowniczej⁵. Do najczęściej deklarowanych celów rozpoczęcia sądowych sporów klimatycznych zalicza się:

- wdrożenie przepisów prawa ochrony klimatu;
- reinterpretację obowiązujących aktów prawnych z zakresu prawa ochrony środowiska i prawa energetycznego w celu uwzględnienia ochrony klimatu;
- zobowiązanie organów władzy wykonawczej lub ustawodawczej lub przedsiębiorstw do przyjęcia ambitniejszych celów klimatycznych;
- ustanowienie jasnych obowiązków państw z zakresu ochrony praw człowieka osób dotkniętych zmianami klimatu;
- uzyskanie odszkodowania za szkody klimatyczne⁶.

Według raportu Programu Środowiskowego Organizacji Narodów Zjednoczonych (United Nations Environment Programme – UNEP) w 2022 r. odnotowano 2180 sprawy klimatyczne w 65 jurysdykcjach⁷. Liczba ta obejmuje 1522 sprawy w Stanach Zjednoczonych i 658 w pozostałych jurysdykcjach⁸. Jest to wciąż zjawisko charakterystyczne dla krajów tzw. globalnej północy (w których odnotowano 1943 sprawy), a nie dla krajów tzw. globalnego południa (odnotowano tu tylko 114 spraw)⁹. W Polsce odnotowano, według danych z roku 2022, 9 klimatycznych sporów sądowych¹⁰. Ten obszar praktyki prawa można odnotować w Afryce, Ameryce Północnej, Ameryce Południowej, Australii,

³ Intergovernmental Panel on Climate Change, *Summary for policymakers*, [w:] H. Lee, J. Romero (red.), *Climate change 2023: synthesis report*, Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Genewa 2023, s. 1–34.

⁴ Por. J. Peel, H.M. Osofsky, *Climate change litigation*, „Annual Review of Law and Social Science” 2020, vol. 1616, s. 21–38, DOI: 10.1146/annurev-lawsocsci-022420-122936; F. Sindico, M. Moise Mbengue (red.), *Comparative climate change litigation: beyond the usual suspects*, Cham 2021; S. Maljean-Dubois, *Climate change litigation*, Oxford 2015; W. Kahl, M.-P. Weller (red.), op. cit.

⁵ S. Maljean-Dubois, *Climate litigation: the impact of the Paris Agreement in national courts*, „The Taiwan Law Review – Angle” 2022, s. 211.

⁶ United Nations Environment Programme, *Global climate litigation report: 2023 status review*, Nairobi 2023, s. 11, https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/43008/global_climate_litigation_report_2023.pdf?sequence=1&isAllowed=y (data dostępu: 8.12.2023).

⁷ Ibidem, s. 14.

⁸ Ibidem, s. 27.

⁹ Ibidem, s. 33.

¹⁰ Ibidem, s. 30.

Europie oraz w Azji¹¹. Fenomen klimatycznych sporów sądowych ma już więc charakter globalny.

W literaturze zauważa się, że w ramach tego zjawiska zwiększa się nie tylko liczba spraw, liczba jurysdykcji, w których postępowania mają miejsca, ale także ich zakres; wykorzystywane są podstawy z różnych obszarów prawa oraz nowe teorie prawne w celu oparcia roszczeń klimatycznych¹².

Definiowanie sporów sądowych dotyczących klimatu

Najpowszechniej akceptowaną definicję klimatycznych sporów sądowych sformułowali D. Markell i J.B. Ruhl. Według nich *climate litigation* to spory przed organami sądowymi lub quasi-sądowymi, w których „decyzja bezpośrednio dotyczy istotnych problemów faktycznych lub prawnych, związanych ze zmianami klimatu lub polityką klimatyczną”¹³. Definicja ta, w nieco zmienionej formie, została zaadoptowana przez Sabin Center for Climate Change Law („definicja spraw klimatycznych obejmuje sprawy, w których podniesiono istotny problem faktyczny lub prawny, dotyczący ograniczania zmian klimatu, adaptacji do zmian klimatu lub nauki w zakresie zmian klimatu”)¹⁴. Według tej definicji spory sądowe, w których intencją powodów (skarżących) jest ograniczanie (lub zapobieganie) emisji gazów cieplarnianych, ale nie obejmują one „istotnej kwestii nauki, polityki lub prawa w zakresie zmian klimatu”, opierając się na prawie ochrony przyrody, wody lub powietrza, nie są uznawane za spory dotyczące klimatu. Dla przykładu, postępowania, w których przedmiotem sporu są standardy jakości środowiska (np. norm emisji rtęci), których efektem jest mniejsza emisja gazów cieplarnianych przez elektrownie węglowe¹⁵, nie są objęte zakresem tej definicji¹⁶. W tym ostatnim przypadku mamy do czynienia z wykorzystywaniem w sporach klasycznego prawa ochrony środowiska.

W literaturze zauważa się, że przedstawiona definicja obejmuje głównie „głośne sprawy”, ale tak naprawdę jest to tylko „wierzchołek góry lodowej sporów klimatycznych”¹⁷. Formułowane są także alternatywne defi-

¹¹ Ibidem, s. 16.

¹² Zob. ibidem, s. 22; A. Savaresi, J. Setzer, *Rights-based litigation in the climate emergency: mapping the landscape and new knowledge frontiers*, „Journal of Human Rights and the Environment” 2022, vol. 13(1), DOI: 10.4337/jhre.2022.01.01.

¹³ D. Markell, J.B. Ruhl, *An empirical survey of climate change litigation in the United States*, „Environmental Law Reporter” 2010, vol. 40(10644), s. 27.

¹⁴ Sabin Center for Climate Change Law, *Climate change litigation databases*, <http://climate-casechart.com> (data dostępu: 1.12.2023).

¹⁵ Por. M.M. Sokolowski, *Burning out coal power plants with the Industrial Emissions Directive*, „Journal of World Energy Law and Business” 2018, s. 1–10, DOI: 10.1093/jwelb/jwy008.

¹⁶ D. Markell, J.B. Ruhl, op. cit., s. 27.

¹⁷ J. Setzer, H. Narulla, C. Higham, E. Bradeen, *Climate litigation in Europe. A summary report for the European Union Forum of Judges for the Environment*, London–Bruxelles 2022, s. 5 i cytowana tam literatura.

nicje¹⁸. Wskazane ograniczenia wąskiej definicji zostały zauważone przez Jacqueline Peel i Hari M. Osofsky. Autorki te zaproponowały podział zakresu znaczeniowego *climate litigation* na cztery obszary, które są reprezentowane jako zestaw koncentrycznych okręgów, zaczynając od: a) spraw, w których zmiany klimatyczne są centralnym zagadnieniem i rozszerzają się na: b) sprawy, w których zmiany klimatyczne są zagadnieniem peryferyjnym¹⁹, c) spory sądowe ze zmianami klimatycznymi jako jedną z motywacji, ale niepodnoszonej jako zagadnienie prawne²⁰; d) spory sądowe niemające odniesienia do faktycznych lub prawnych ram klimatycznych, ale mające implikacje²¹ dla łagodzenia lub adaptacji do zmian klimatu²².

W dalszej części tego artykułu warto skoncentrować się tylko na obszarze centralnym (a), które można nazwać sporami klimatycznymi *sensu stricto*. Spory przynależne do pozostałych obszarów (b–d) można nazwać sporami klimatycznymi *sensu largo*. Trzeba zauważyć, że przytoczone liczby, oparte na danych Sabin Center, odnoszą się jedynie do sporów klimatycznych *sensu stricto*. Na tym obszarze koncentruje się też literatura przedmiotu²³. Obszar *climate litigation sensu largo* jest, jak do tej pory, słabo zbadany, zarówno jeśli chodzi o aspekt ilościowy (liczba i geografia spraw), jak i jakościowy (podstawy prawne, teorie i skutki prawne).

Typologie klimatycznych sporów sądowych

W zakresie *climate litigation sensu stricto* wyróżnia się różne kategorie sporów. Badacze konstruują rozmaite typologie, które różnicują przyjęte kryteria wyodrębnienia. Każda z tych typologii jest do pewnego stopnia arbitralna (zależna od przyjętego kryterium) oraz nie stanowi podziału w sensie logicznym (nie jest zupełna i kompletna). UNEP, biorąc pod uwagę kryterium celowościowe, wskazuje²⁴ na spory nakierowane na:

¹⁸ Por. np. C. Hilson, *Climate change litigation: a social movement perspective*, April 2010, <https://ssrn.com/abstract=1680362>, DOI: 10.2139/ssrn.1680362; N. Singh Ghaleigh, „Six honest serving-men”: *climate change litigation as legal mobilization and the utility of typologies*, „Forthcoming in *Climate Law*” 2010, vol. 1(1), s. 31.

¹⁹ Np. sprawy dotyczące systemu EU ETS. Por. np. wyroki Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej: T-16/04, *Arcelor* [2010], ECR II-00211; C-127/07, *Société Arcelor Atlantique et Lorraine* [2008], ECR I-09895; C-5/16, *Polska v. Parlament Europejski i Rada* ECLI:EU:C:2018:483.

²⁰ Np. sprawy przeciwko wydobywaniu i spalaniu węgla i innych paliw kopalnych, oparte na klasycznym prawie ochrony środowiska. Por. np. sprawę Trans Mountain pipeline w Kanadzie opartą na ocenie oddziaływania na środowisko rurociągu – *Tsleil-Waututh Nation v. Canada* (Attorney General), 2018 FCA 153.

²¹ Tu można zaliczyć np. sprawę C-121/21 *Czechy v. Polska* (kopalnia Turów), która w żadnym aspekcie nie dotyczyła klimatu, ale miała pewne konsekwencje dla polityki klimatycznej.

²² J. Peel, H.M. Osofsky, op. cit., s. 24.

²³ Ibidem, s. 9.

²⁴ United Nations Environment Programme, *Global climate...*, s. 26.

- ochronę praw człowieka zagrożonych/naruszonych przez zmiany klimatu²⁵;
- krajową implementację obowiązków klimatycznych²⁶;
- rezygnację z wykorzystania paliw kopalnych²⁷;
- odpowiedzialność za ograniczanie zmian klimatu;
- dostęp do informacji i *greenwashing* klimatyczny²⁸;
- zapewnienie adaptacji do zmian klimatu²⁹.

Niekiedy sprawy klimatyczne dzieli się na proklimatyczne (*proclimate*) lub proregulacyjne (*proregulatory*), gdy są częścią tzw. litygacji strategicznej³⁰ skierowanej na wzmocnienie regulacji i polityk klimatycznych oraz antyklimatyczne/antyregulacyjne, gdy ich celem jest ich osłabienie³¹.

Zarówno z powodów praktycznych, jak i teoretycznych użyteczna wydaje się typologizacja wyróżniająca spory klimatyczne rozstrzygane na forach: międzynarodowych, regionalnych oraz krajowych. Kryterium różnicującym tej typologii jest *forum*, a więc sąd lub organ quasi-sądowy ustanowiony odpowiednio w aktach prawa międzynarodowego, regionalnego lub krajowego. Pochodną tego kryterium jest najczęściej właściwe prawo, którego dotyczy spór (międzynarodowe, krajowe, a w ramach takich organizacji regionalnych jak Unia Europejska czy Rada Europy źródła prawa stanowione przez te organizacje). W dalszej części artykułu przedstawiona zostanie charakterystyka klimatycznych sporów sądowych na poziomach międzynarodowym, regionalnym, w tym przypadku przed sądami Unii Europejskiej (Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej) i Rady Europy (Europejski Trybunał Praw Człowieka), oraz krajowym.

Międzynarodowe sprawy klimatyczne

Liczba spraw klimatycznych przed międzynarodowymi sądami i organami parasądowymi jest niewielka, nawet jeśli uwzględni się wnioski o wyrażenie

²⁵ Por. M. Stoczkiewicz, *Prawo ochrony klimatu w kontekście praw człowieka*, Warszawa 2021, s. 205–431 i cytowane tam orzecznictwo.

²⁶ Najgłośniejsza sprawa z tej kategorii to *Urgenda v. Niderlandy*, wyrok Sądu Najwyższego Niderlandów z 20 grudnia 2019 r. (*Urgenda Foundation v. Niderlandy*, ECLI:NL:HR:2019:2006).

²⁷ Por. np. *Citizens' Committee on the Kobe Coal-Fired Power Plant v. Kobe Steel Ltd., et al.*, Kobe District Court, 20 March 2023.

²⁸ Por. np. *Italian Competition Authority Ruling Eni's Diesel+ Advertising Campaign*, Regional Administrative Court of Lazio, 20 December 2019.

²⁹ Jedna z pierwszych spraw tego rodzaju to *Ashgar Leghari v. Federation of Pakistan* (W.P. No. 25501/2015), Lahore High Court Green Bench, Orders of 4 September and 14 September 2015.

³⁰ A. Bodnar, *Litygacja strategiczna – pojęcie, zastosowanie, praktyka*, [w:] Ł. Bojarski (red.), *Sprawy sąd. Zbiór dobrych praktyk*, cz. II, Warszawa 2008, s. 178–184.

³¹ J. Setzer, C. Higham, *Global trends in climate change litigation: 2022 snapshot*, London 2022, s. 3.

opinii doradczych przez trybunały międzynarodowe. Jest to związane z faktem, że międzynarodowe prawo klimatyczne w zasadzie wyklucza spory sądowe jako sposób rozwiązywania konfliktów dotyczących polityki klimatycznej³². Porozumienie paryskie oparte jest na ustalonych na poziomie krajowym dobrowolnych wkładach (ang. *national determined contributions*), zaś zgodnie z jego art. 15 ust. 1 i 2 jedyny mechanizm „mający ułatwić wdrażanie Porozumienia” oraz „promować przestrzeganie jego postanowień” funkcjonuje „w sposób przejrzysty, niekontrydiktoryjny i nieprzewidujący sankcji”³³.

Choć samo prawo ochrony klimatu nie daje wyraźnych podstaw do roszczeń prawno-międzynarodowych³⁴, to takie roszczenia praktyka wywodzi z międzynarodowego prawa ochrony praw człowieka. Na uwagę zasługuje skargą złożoną do Komitetu Praw Dziecka Narodów Zjednoczonych przez szesnastoro nieletnich, w której skarżący zarzucali Argentynie, Brazylii, Francji, Niemcom i Turcji naruszenie ich praw określonych w Konwencji praw dziecka poprzez niewystarczające redukcje emisji gazów cieplarnianych. Skarga ta została w 2021 r. odrzucona z powodu niewyczerpania środków krajowych. Niemniej jednak Komitet Praw Dziecka w uzasadnieniu wskazał na konieczność interpretacji praw dziecka w kontekście obowiązków związanych z ochroną klimatu³⁵. Także w 2021 r. do Biura Prokuratora Międzynarodowego Trybunału Karnego zostało wniesione doniesienie z wnioskiem o wszczęcie śledztwa przeciwko byłemu prezydentowi Brazylii Jair Bolsonaro za jego rolę w zarzucanej zbrodni przeciwko ludzkości w postaci deforestacji Puszczy Amazońskiej³⁶. Częściowym sukcesem zakończyła się natomiast sprawa *Torres Strait Islanders* przed Komisją Praw Człowieka Narodów Zjednoczonych³⁷. Komisja orzekła, że Australia naruszyła pozytywne obowiązki ochrony praw człowieka rdzennych mieszkańców wysp w Cieśninie Torresa poprzez brak odpowiednich działań adaptacyjnych do zmian klimatu³⁸.

³² F. Sindico, M. Moise Mbengue (red.), op.cit.1, s. 10.

³³ Porozumienie paryskie, art. 4 ust. 2, art. 15 ust. 1 i 2.

³⁴ D. Bodansky zauważa, że podstawą roszczeń mogłyby być normy międzynarodowego prawa zwyczajowego, w szczególności zasady prawa międzynarodowego. Por. D. Bodansky, J. Brunneé, L. Rajamani, *International climate change law*, Oxford 2017, s. 69.

³⁵ *Sacchi, et al. v. Argentina, et al.*, United Nations Committee on the Rights of the Child, Communication No. 104/2019 (Argentina), Communication No. 105/2019 (Brazil), Communication No. 106/2019 (France), Communication No. 107/2019 (Germany), Communication No. 108/2019 (Türkiye), 12 October 2021 (United Nations Committee on the Rights of the Child).

³⁶ *The Planet v. Bolsonaro*, International Criminal Court, 12 October 2021 (International Criminal Court), <http://climatecasechart.com/non-us-case/the-planet-vbolsonaro/> (data dostępu: 8.12.2023).

³⁷ *Daniel Billy et al. v. Australia*, Communication No. 3624/2019.

³⁸ Por. R. Luporini, *Climate change litigation before international human rights bodies: insights from Daniel Billy, et al. v. Australia (Torres Strait Islanders Case)*, „The Italian Review of International and Comparative Law” 2023, vol. 3, s. 238–259.

Poza sprawami spornymi sądy międzynarodowe (Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza) wydają także opinie doradcze, które mogą mieć istotny wpływ na rozwój prawa międzynarodowego. W ostatnich latach zainicjowano dwie procedury, które zakończą się wydaniem opinii mających znaczenie dla prawnej ochrony klimatu. W grudniu 2022 r. Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza otrzymał wniosek Komisji Małych Państw Wyspiarskich ds. Zmian Klimatu i Prawa Międzynarodowego o opinię doradczą. Przedmiotem opinii ma być zagadnienie prawne: „Jakie są szczególne obowiązki Państw-Stron Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza (tzw. UNCLOS), w tym w sekcji XII: a) w zakresie zapobiegania, ograniczania i kontrolowania zanieczyszczenia środowiska morskiego w odniesieniu do jego szkodliwych skutków, które wynikają lub mogą wynikać ze zmiany klimatu, w tym poprzez ocieplenie oceanów i podniesienie się poziomu morza, oraz zakwaszenie oceanów, które jest spowodowane antropogeniczną emisją gazów cieplarnianych do atmosfery?; b) w zakresie ochrony i zachowania środowiska morskiego, w tym oceanów, w związku ze skutkami zmiany klimatu, ocieplenia i wzrost poziomu mórz oraz zakwaszenie oceanów?”³⁹. W marcu 2023 r. Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych zwróciło się w rezolucji (A/RES/77/276) do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości o wydanie opinii doradczej dotyczącej obowiązków państw związanych z ochroną klimatu i ochroną praw człowieka. W szczególności Zgromadzenie Ogólne pyta: „Jakie są wynikające z prawa międzynarodowego obowiązki państw do ochrony systemu klimatycznego oraz innych składników ekosystemu dla obecnego i przyszłych pokoleń”⁴⁰.

Spory klimatyczne na forach regionalnych

Spośród sporów rozstrzyganych na forach regionalnych można wyróżnić sprawy dotyczące praw człowieka i zmian klimatu⁴¹ przed Międzyamerykańską Komisją Praw Człowieka i Międzyamerykańskim Trybunałem Praw Człowieka, które są organami ochrony praw określonych w Amerykańskiej konwencji praw człowieka z 21 listopada 1969 r.⁴² oraz sprawy przed Afrykańską Komisją Praw Człowieka i Ludów oraz Afrykańskim Trybunałem

³⁹ The International Tribunal for the Law of the Sea, Press Release, https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/press_releases_english/PR_327_EN.pdf (data dostępu: 8.12.2023).

⁴⁰ International Court of Justice, Press Release The General Assembly of the United Nations requests an advisory opinion from the Court on the obligations of States in respect of climate change, <https://icj-cij.org/> (data dostępu: 8.12.2023).

⁴¹ Por. United Nations Environment Programme, *Global climate...*, s. 31–32.

⁴² American Convention on Human Rights, November 22, 1969, O.A.S.T.S. No. 36, 1144 U.N.T.S. 143.

Praw Człowieka i Ludów, jako organami Afrykańskiej Karty Praw Człowieka i Ludów z 26 czerwca 1981 r.⁴³ Z punktu widzenia polskiego (europejskiego) czytelnika duże znaczenie mają spory klimatyczne przed trybunałami europejskimi.

Spory klimatyczne przed Trybunałem Sprawiedliwości Unii Europejskiej i przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka

Niezwykle rozbudowane prawo ochrony klimatu Unii Europejskiej⁴⁴ nie idzie w parze z rozległym orzecznictwem Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (dalej jako TSUE) w sprawach klimatycznych *sensu stricto*.

Pierwszą sprawą klimatyczną w sensie ścisłym przed TSUE była sprawa T-330/18 *Carvalho v. Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej*⁴⁵. Skarżący wnosili, po pierwsze, na podstawie art. 263 traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej⁴⁶, o częściowe unieważnienie klimatycznego pakietu legislacyjnego 2030; po drugie, skarżący wnosili o nakazanie Radzie i Parlamentowi przyjęcia w ramach pakietu legislacyjnego środków dotyczących emisji gazów cieplarnianych wymagających redukcji emisji gazów cieplarnianych do 2030 r. o co najmniej 50–60% w porównaniu z ich poziomami z 1990 r. Uogólniając, skarżący twierdzili, że wspomniany pakiet legislacyjny 2030 nie wprowadza koniecznych redukcji gazów cieplarnianych, które byłyby zgodne z wiążącymi normami prawnymi wyższego rzędu, w tym z prawami podstawowymi oraz prawem międzynarodowym⁴⁷. Sąd odrzucił skargę jako niedopuszczalną z uwagi na brak legitymacji skarżących do jej wniesienia. Sąd powołał się na art. 263 akapit 4 traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, zgodnie z którym każda osoba fizyczna lub prawna może wnieść skargę na akt, który jest do niej skierowany, lub który dotyczy jej bezpośrednio i indywidualnie, oraz na akt regulacyjny, który jej bezpośrednio dotyczy i który nie pociąga za sobą środków wykonawczych. Sąd zastosował utrwalone w orzecznictwie rozumienie kryterium indywidualnego oddziaływania (tzw. test Plaumanna)⁴⁸, nie

⁴³ African Charter on Human and Peoples' Rights, June 27, 1981, art. 24, 1520 U.N.T.S. 217 (1982).

⁴⁴ Por. M. Stoczkiewicz, *Prawo ochrony klimatu...*, s. 105–167.

⁴⁵ Zob. zarządzenie w sprawie T-330/18 *Carvalho v. Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej*, ECLI:EU: T:2019:324.

⁴⁶ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 326, 26.10.2012).

⁴⁷ Zarządzenie w sprawie T-330/18, pkt 23 oraz pkt 48. Por. G. Winter, *Armando Carvalho and Others v. EU: invoking human rights and the Paris Agreement for better climate protection legislation*, „Transnational Environmental Law” 2020, vol. 1, s. 144–146.

⁴⁸ Wyrok TSUE z 15 lipca 1963 r., *Plaumann v. Komisja*, 25/62, EU:C:1963:17.

rozstrzygał więc istoty sprawy. TSUE w dniu 25 marca 2021 r. oddalił odwołanie skarżących (sprawa C-565/19 P). Tym samym utrzymał w mocy stanowisko sądu co do braku legitymacji skarżących do wniesienia skargi z uwagi na brak spełnienia przesłanki, według której skarga przysługuje jednostce na akt, który jest do niej skierowany lub który dotyczy jej bezpośrednio i indywidualnie⁴⁹. Orzecznictwo w sprawie *Carvalho* na obecnym etapie praktycznie zamknęło przed jednostkami możliwość kwestionowania klimatycznego prawa UE przed TSUE⁵⁰.

Niejasna jest też przyszłość *climate litigation* przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka (dalej jako ETPC). Trybunał nie rozstrzygnął do czasu akceptacji do druku tego artykułu żadnej sprawy dotyczącej bezpośrednio naruszenia praw określonych w Europejskiej konwencji praw człowieka⁵¹ z powodu zmian klimatu. Bez wątpienia niezwykle ważne będzie w tym kontekście rozstrzygnięcie w pierwszej sprawie klimatycznej przed ETPC (*Agostinho*)⁵². Jest to pierwsza sprawa bezpośrednio odnosząca się do problemu zmian klimatu i praw człowieka, którą ETPC przyjął do rozpoznania. Skarżącymi jest sześcioro młodych obywateli Portugalii, w wieku od 12 do 20 lat. Sprawa dotyczy gazów cieplarnianych emitowanych przez 33 państwa-strony EKPC, które, zgodnie ze skargą, przyczyniają się do globalnego ocieplenia, wpływając na warunki życia i zdrowie skarżących. Skarżący uważają, że państwa członkowskie EKPC nie wypełniły swoich zobowiązań wynikających z wyżej wymienionych postanowień konwencji, odczytywanych w szczególności w świetle międzynarodowych traktatów klimatycznych. Sprawa ta, wraz z trzema innymi sprawami klimatycznymi, przez ETPC (*KlimaSeniorinnen*⁵³, *Greenpeace Nordic*⁵⁴ oraz *Carême*⁵⁵) zostały uznane jako *impact cases* oraz

⁴⁹ Wyrok TSUE z 25 marca 2021 r. C-565/19 P, *Armando Carvalho i in. v. Parlament Europejski, Rada Unii Europejskiej*, ECLI:EU:C:2021:252.

⁵⁰ A. Sikora-Kaleda twierdzi, że na poziomie UE klimatyczne spory sądowe mają ograniczone znaczenie z uwagi na ograniczenia dotyczące *locus standi* wynikające z art. 263 akapit 4 traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Por. A. Sikora-Kaleda, *Constitutionalisation of environmental protection in EU law*, Zutphen 2020, s. 67 i 198. Por. też: orzecznictwo w sprawach *Peter Sabo, et al. v. European Parliament and Council of the European Union*, CJEU, sprawa T-141/19, ECLI:EU:T:2020:179 oraz *EBI v. ClientEarth*, C-212/21 P (sprawy połączone C-212/21 P, C-223/21 P), ECLI:EU:C:2023:546.

⁵¹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284), dalej jako EKPC.

⁵² Sprawa *Agostinho i in. v. Portugalia i 32 innych państw* (skarga nr 39371/20 z 7 września 2020 r.).

⁵³ *KlimaSeniorinnen v. Switzerland*, European Court of Human Rights, Application No. 53600/20, 5 December 2022 (European Court of Human Rights), <http://climatecasechart.com/non-us-case/union-of-swiss-seniorwomen-for-climate-protection-v-swiss-federal-council-andothers> (data dostępu: 15.12.2023).

⁵⁴ *Greenpeace Nordic and Others v. Norway*, European Court of Human Rights, Application No. 34068/21, 15 June 2021 (European Court of Human Rights).

⁵⁵ *Carême v. France*, European Court of Human Rights, Application No. 7189/21, 7 June 2022 (European Court of Human Rights).

wysłuchane priorytetowo podczas rozpraw w kwietniu i czerwcu 2022 r. Trzy sprawy (*Duarte Agostinho*, *KlimaSeniorinnen* i *Carême*) przekazano do rozpoznania przez Wielką Izbę⁵⁶. Rozstrzygnięcie tych spraw będzie miało olbrzymie znaczenie dla przyszłości sporów klimatycznych nie tylko przed ETPC, ale także przed sądami państw-stron EKPC.

Spory klimatyczne przed sądami krajowymi

Nie ma wątpliwości, że olbrzymia większość spraw klimatycznych toczy się przed sądami krajowymi⁵⁷. Nie sposób w tym miejscu przeanalizować, opisać lub przytoczyć nawet małej części tych spraw. Dlatego też zostaną przedstawione tylko trzy sprawy, które – zdaniem autora – mają istotne znaczenie z punktu widzenia rozwoju prawnej ochrony klimatu. Znaczenie to wyraża się w zmianie krajowych celów klimatycznych (*Urgenda v. Niderlandy*) bądź w zmianie przepisów krajowych poprzez doprecyzowanie takich celów (*Neubauer v. Niemcy*) czy też polega na rozszerzeniu podstaw ochrony praw konstytucyjnych, zagrożonych przez zmiany klimatu (*Hawaii Electric Light Co*).

Jedną z najgłośniejszych spraw ostatnich lat jest sprawa *Urgenda v. Niderlandy*. Fundacja Urgenda pozwała Królestwo Niderlandów przed Sądem Okręgowym w Hadze. W swoim pozwie Urgenda domagała się, aby Niderlandy zostały zobowiązane do osiągnięcia większej redukcji emisji gazów cieplarnianych do końca 2020 r. niż planował rząd. Urgenda oparła swój pozew na niderlandzkim prawie cywilnym w zakresie przepisów o odpowiedzialności deliktowej. Holenderski rząd, przed złożeniem pozwu przez Urgendę, miał jasno określony plan redukcji emisji CO₂. Cel ten został ustalony na 14–17% redukcji do końca 2020 r. Urgenda, opierając się na wynikach badań naukowych, domagała się wyznaczenia bardziej ambitnego celu, tj. redukcji o 25% do 40% do końca 2020 r. Sąd w Hadze w wyroku z dnia 24 czerwca 2015 r. uwzględnił pozew Urgendy i zobowiązał państwo do osiągnięcia redukcji gazów cieplarnianych o co najmniej 25% do końca 2020 r.⁵⁸ Sąd Apelacyjny w Hadze w dniu 9 października 2018 r. utrzymał w mocy wyrok sądu niższej instancji⁵⁹, a w dniu 20 grudnia 2019 r. Sąd Najwyższy oddalił apelację rządu, potwierdzając tym samym prawny obowiązek Niderlandów ograniczenia emisji o co

⁵⁶ United Nations Environment Programme, *Global climate...*, s. 47.

⁵⁷ Według danych z końca 2023 r. sprawy krajowe stanowiły ponad 93% ogółu klimatycznych sporów sądowych – obliczenie autora na podstawie danych z Climate Change Litigation Databases – Sabin Center for Climate Change Law, <https://climatecasechart.com/> (data dostępu: 16.12.2023).

⁵⁸ *Urgenda v. Niderlandy*, ECLI:NL:RBDHA:2015:7196.

⁵⁹ *Urgenda v. Niderlandy*, ECLI:NL:GHDHA:2018:2610.

najmniej 25%⁶⁰. Sprawa Urgenda stała się przedmiotem głośnej debaty prawniczej⁶¹. Bezpośrednim skutkiem tej sprawy była decyzja rządu niderlandzkiego zamknięciu wszystkich elektrowni węglowych, aby spełnić swój obowiązek redukcji na poziomie określonym przez sąd⁶².

Skrótem *Neubauer v. Niemcy* określa się sprawę zakończoną orzeczeniem⁶³ Niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z 24 marca 2021 r., rozstrzygającą skargi konstytucyjne wniesione przeciwko przepisom federalnej ustawy o ochronie klimatu z 12 grudnia 2019 r. (Bundes-Klimaschutzgesetz), regulującej krajowe cele klimatyczne i dopuszczalne roczne wielkości emisji do roku 2030⁶⁴. Ustawa ta zawiera zobowiązanie Republiki Federalnej Niemiec do ograniczenia wzrostu średniej globalnej temperatury do znacznie poniżej 2°C, a najlepiej do 1,5°C, powyżej poziomu sprzed epoki przemysłowej, a także zobowiązanie tego państwa do dążenia do osiągnięcia neutralności pod względem emisji gazów cieplarnianych do 2050 r. Ustawa ta zawierała także zobowiązanie zredukowania o co najmniej 55% gazów cieplarnianych do 2030 r. W ustawie określono roczne dopuszczalne wielkości emisji do roku docelowego – 2030. Przepisy obowiązujące po roku 2030 nie zostały zawarte w pierwotnej wersji ustawy. Skargi konstytucyjne przeciwko niemieckiej ustawie zostały wniesione przez Luisę Neubauer oraz inne osoby fizyczne. Skarżący argumentowali, że ówczesne przepisy wspomnianej ustawy były niewystarczające dla ochrony ich praw podstawowych i wolności. Federalny Trybunał Konstytucyjny częściowo uwzględnił cztery skargi konstytucyjne⁶⁵. Trybunał orzekł, że przepisy regulujące krajowe cele klimatyczne i dopuszczalne roczne wielkości emisji do 2030 r. są niezgodne z prawami podstawowymi, ponieważ brakuje w nich wystarczających specyfikacji dotyczących dalszej redukcji emisji od roku 2030. We wszystkich innych kwestiach skargi konstytucyjne zostały oddalone⁶⁶. W wyniku tego orzeczenia niemiecki usta-

⁶⁰ *Urgenda v. Niderlandy*, ECLI:NL:HR:2019:2007. Por. O. Spijkers, *The influence of climate litigation on managing climate change risks: the pioneering work of the Netherlands courts*, „Utrecht Law Review” 2022, vol. 18(2), s. 127–144, DOI: 10.36633/ulr.801 i obszerny wykaz literatury na temat tej sprawy.

⁶¹ Por. O. Spijkers, op. cit.; M. Stoczkiewicz, *Prawo ochrony klimatu...*, s. 270–295; Z. Roguska, G. Grobicki, *W obronie eksperckiego charakteru polityki klimatycznej – glosa krytyczna do wyroku Sądu Najwyższego Niderlandów z 20.12.2029 r., 19/00135, Urgenda przeciwko Rządowi Niderlandów*, „Glosa” 2020, nr 3, s. 128–136.

⁶² Por. S. Roy, *Urgenda v. The Netherlands: a new climate change constitutionalism?*, „Netherlands Tijdschrift voor Energierecht” 2015, vol. 6.

⁶³ Bundesverfassungsgericht [BVerfG] [Federal Constitutional Court], March 24, 2021, case No. BvR 2656/18/1, BvR 78/20/1, BvR 96/20/1, BvR 288/20.

⁶⁴ Bundes-Klimaschutzgesetzes vom 12. Dezember 2019, Bundesgesetzblatt I Seite 2513.

⁶⁵ Bundesverfassungsgericht – Decisions – Constitutional complaints against the Federal Climate Change Act partially successful, https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2021/03/rs20210324_1bvr265618en.html (data dostępu: 27.12.2023).

⁶⁶ Bundesverfassungsgericht – Press – Constitutional complaints against the Federal Climate Change Act partially successful, <https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemittelungen/EN/2021/bvg21-031.html> (data dostępu: 27.12.2023).

wodawca znowelizował kwestionowaną ustawę o ochronie klimatu w taki sposób, że wprowadził harmonogram redukcji emisji gazów cieplarnianych po 2030 r. i zwiększył ogólne cele mitygacyjne⁶⁷.

Bardzo duże znaczenie ma także wyrok Sądu Najwyższego stanu Hawaje w Stanach Zjednoczonych. W sprawie *Hawaii Electric Light Co.* (HELCO) sąd ten utrzymał w mocy decyzję stanowego organu regulacyjnego rynek energetyczny (Public Utilities Commission). Organ ten odmówił koncesji dla nowej jednostki produkcji energii elektrycznej w oparciu o spalanie biomasy leśnej⁶⁸. Znaczenie tego wyroku polega na tym, że Sąd Najwyższy Stanu Hawaje – jako pierwszy na świecie – uznał istnienie prawa do życia w stabilnym klimacie (ang. *the right to a life-sustaining climate system*⁶⁹) jako prawo jednostki objęte zakresem prawa do czystego i zdrowego środowiska, które w tym stanie jest prawem konstytucyjnie chronionym⁷⁰.

Klimatyczne spory sądowe, z których zdecydowana większość to spory krajowe, mogą wpływać na zakres zobowiązań poszczególnych państw w zakresie łagodzenia skutków zmian klimatu. Wpływ sporów sądowych na przewidywanie zmian klimatu jest przedmiotem sporów w literaturze⁷¹. Czym innym jest jednak wpływ *climate litigation* na rozwój polityki klimatycznej i co za tym idzie – rozwój prawa ochrony klimatu. Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu w swoim raporcie pn. *Sixth Assessment Report* po raz pierwszy uznał, że klimatyczne spory sądowe wpłynęły na poziom ambicji w polityce klimatycznej poszczególnych państw⁷².

Wnioski

Liczba sporów sądowych dotyczących zmian klimatu stale rośnie na całym świecie. Zjawisko to można już określić mianem fenomenu globalnego. Ten

⁶⁷ R. Bolde, S. Sina, *The German Federal Constitutional Court's decision on the climate change act*, „Carbon & Climate Law Review” 2022, vol. 1, s. 22. Zob. też K.J. Kotzé, *Neubauer et al. versus Germany: planetary climate litigation for the antropocene?*, „German Law Journal” 2021, vol. 22, s. 1423–1444, DOI: 10.1017/glj.2021.87.

⁶⁸ *In re Hawaii Electric Light Co. – Climate Change Litigation*, <https://climatecasechart.com>.

⁶⁹ Por. M. Stoczkiewicz, *The right to a life-sustaining climate system: selected case law*, „Chinese Journal of Environmental Law” 2023, vol. 7, s. 301–315.

⁷⁰ Majority Opinion, *In the matter of the application of Hawaii Electric Light Company, Inc. for approval of a power purchase agreement for renewable dispatchable firm energy & capacity*, No. SCOT-22-0000418, 2023 WL 2471890 (Hawaii, March 13, 2023), s. 16, 18.

⁷¹ J. Setzer, C. Higham, op. cit., s. 4; B. Mayer, *The contribution of Urgenda to the mitigation of climate change*, „Journal of Environmental Law” 2023, vol. 35, s. 167–184.

⁷² N.K. Dubash i in., *National and sub-national policies and institutions*, [w:] *Climate change 2022. Mitigation of climate change*, Working Group III Contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Intergovernmental Panel on Climate Change, Genewa 2022, https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg3/downloads/report/IPCC_AR6_WGIII_Chapter_10.pdf (data dostępu: 8.12.2023).

obszar praktyki można bowiem odnotować w Afryce, obu Amerykach, Australii, Europie oraz w Azji.

Klimatyczne spory sądowe mają obecnie miejsce na poziomach międzynarodowym, regionalnym i krajowym. Można zatem zaproponować ich typologię na spory na forach: 1) międzynarodowych, 2) regionalnych oraz 3) krajowych. Typologia ta wydaje się być użyteczna zarówno z powodów praktycznych, jak i teoretycznych. Pochodną rozróżniającego kryterium właściwego sądu (forum) jest najczęściej właściwe prawo, którego dotyczy spór (międzynarodowe, tworzone przez organizacje regionalne lub krajowe).

Klimatyczne spory sądowe nie są sporami dotyczącymi wyłącznie prawa klimatycznego. Dla celów ochrony klimatu wykorzystywane są w nich normy różnych obszarów prawa. Jak wynika z przedstawionego w niniejszym opracowaniu przeglądu, jako podstawy prawne roszczeń wykorzystywane są, obok prawa klimatycznego, przykładowo: krajowe i unijne prawo ochrony środowiska, krajowe prawo cywilne, konstytucyjne, energetyczne, międzynarodowe prawo ochrony praw człowieka, międzynarodowe prawo karne czy też międzynarodowe prawo morza.

Wykaz literatury

- Bodansky D., Brunneé J., Rajamani L., *International climate change law*, Oxford University Press, Oxford 2017.
- Bodnar A., *Litygacja strategiczna – pojęcie, zastosowanie, praktyka*, [w:] Ł. Bojarski (red.), *Sprawny sąd. Zbiór dobrych praktyk*, cz. II, C.H. Beck, Warszawa 2008.
- Bolde R., Sina S., *The German Federal Constitutional Court's decision on the climate change act*, „Carbon & Climate Law Review” 2022, vol. 1.
- Dubash N.K. i in., *National and sub-national policies and institutions*, [w:] *Climate change 2022. Mitigation of climate change*, Working Group III Contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Intergovernmental Panel on Climate Change, Genewa 2022, https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg3/downloads/report/IPCC_AR6_WGIII_Chapter_10.pdf.
- Hilson C., *Climate change litigation: a social movement perspective*, April 2010, <https://ssrn.com/abstract=1680362>, DOI: 10.2139/ssrn.1680362.
- Intergovernmental Panel on Climate Change, *Summary for policymakers*, [w:] H. Lee, J. Romero (red.), *Climate change 2023: synthesis report*, Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Genewa 2023.
- Kotzé K.J., *Neubauer et al. versus Germany: planetary climate litigation for the antropocene?*, „German Law Journal” 2021, vol. 22, DOI: 10.1017/glj.2021.87.
- Maljean-Dubois S., *Climate change litigation*, Oxford University Press, Oxford 2015.
- Maljean-Dubois S., *Climate litigation: the impact of the Paris Agreement in national courts*, „The Taiwan Law Review – Angle” 2022.
- Markell D., Ruhl J.B., *An empirical survey of climate change litigation in the United States*, „Environmental Law Reporter” 2010, vol. 40(10644).

- Mayer B., *The contribution of Urgenda to the mitigation of climate change*, „Journal of Environmental Law” 2023, vol. 35.
- Peel J., Osofsky H.M., *Climate change litigation*, „Annual Review of Law and Social Science” 2020, vol. 1616, DOI: 10.1146/annurev-lawsocsci-022420-122936.
- Roguska Z., Grobicki G., *W obronie eksperckiego charakteru polityki klimatycznej – glosa krytyczna do wyroku Sądu Najwyższego Niderlandów z 20.12.2029 r.*, 19/00135, *Urgenda przeciwko Rządowi Niderlandów*, „Glosa” 2020, nr 3.
- Roy S., *Urgenda v. The Netherlands: a new climate change constitutionalism?*, „Netherlands Tijdschrift voor Energierecht” 2015, vol. 6.
- Sabin Center for Climate Change Law, *Climate change litigation databases*, <http://climatecasechart.com>.
- Savaresi A., Setzer J., *Rights-based litigation in the climate emergency: mapping the landscape and new knowledge frontiers*, „Journal of Human Rights and the Environment” 2022, vol. 13(1), DOI: 10.4337/jhre.2022.01.01.
- Setzer J., Higham C., *Global trends in climate change litigation: 2022 snapshot*, Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment, London 2022.
- Setzer J., Narulla H., Higham C., Bradeen E., *Climate litigation in Europe. A summary report for the European Union Forum of Judges for the Environment*, Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment, London–Bruxelles 2022.
- Sikora-Kaleda A., *Constitutionalisation of environmental protection in EU law*, Europa Law Publishing, Zutphen 2020.
- Sindico F., Moise Mbengue M. (red.), *Comparative climate change litigation: beyond the usual suspects*, Springer, Cham 2021.
- Singh Ghaleigh N., „Six honest serving-men”: *climate change litigation as legal mobilization and the utility of typologies*, „Forthcoming in Climate Law” 2010, vol. 1(1).
- Sokołowski M.M., *Burning out coal power plants with the Industrial Emissions Directive*, „Journal of World Energy Law and Business” 2018, DOI: 10.1093/jwelb/jwy008.
- Spijkers O., *The influence of climate litigation on managing climate change risks: the pioneering work of the Netherlands courts*, „Utrecht Law Review” 2022, vol. 18(2), DOI: 10.36633/ulr.801.
- Stoczkiewicz M., *Prawo ochrony klimatu w kontekście praw człowieka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021.
- Stoczkiewicz M., *The right to a life-sustaining climate system: selected case law*, „Chinese Journal of Environmental Law” 2023, vol. 7.
- United Nations Environment Programme, *Global climate litigation report: 2023 status review*, Nairobi 2023, https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/43008/global_climate_litigation_report_2023.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Voigt C., *Climate change as a challenge for global governance, courts and human rights*, [w:] W. Kahl, M.-P. Weller (red.), *Climate change litigation*, C.H. Beck, Munich 2021.
- Winter G., *Armando Carvalho and Others v. EU: invoking human rights and the Paris Agreement for better climate protection legislation*, „Transnational Environmental Law” 2020, vol. 1.

Summary

Climate litigation. A global phenomenon in legal climate protection

Keywords: climate litigation, climate law, climate change mitigation and adaptation.

The aim of the article is to present the global phenomenon of climate litigation, including the definition and typology of such disputes and their basic characteristics. This term is usually understood as cases before judicial and quasi-judicial bodies in which a substantial factual or legal issue is raised concerning climate change mitigation, climate change adaptation or climate change science. The number of litigation so understood is steadily increasing (in 2022 there were 2180 cases in 65 jurisdictions). This is already a global phenomenon, reportable on six continents, manifested in disputes at international, regional and national levels. It is therefore possible to propose a typology of these into climate litigation in 1) international, 2) regional and 3) national fora. A derivative of the distinguishing criterion of the competent court (forum) is usually the applicable law to which the dispute relates (international, created by regional organisations, or domestic law). Climate litigation is not a dispute exclusively about climate law. For climate protection, norms of different areas of law are used in these disputes.

